

השפעת החברה על הדוקטרינה ועל התרבות של צה"ל*

מבוא

אנשי צבא נוטים לחשוב כי הדוקטרינה הצבאית היא נושא צבאי מקצועי שאותו קובעים מומחי הביטחון ואנשי הצבא.

על-פי הגישה הריאליסטית ניתן להסביר שינוי בדוקטרינה צבאית באמצעות שימוש בשתי תיאוריות. הראשונה היא תיאוריית מאזן הכוחות, שלפיה הגורם הדומיננטי בקבלת ההחלטה על שינוי בדוקטרינה יהיה תפיסת האיום החיצוני. השנייה היא התיאוריה הארגונית, שלפיה צבאות נוטים לפנות לדוקטרינות המשמרות את כוחם ואף מגדילות אותו. בספרו "המקורות של הדוקטרינה הצבאית" טוען פוסן¹ כי צבאות נוטים לאמץ לעצמם התקפיות וכי אימוץ דוקטרינה בעלת מאפיינים אחרים יתרחש רק בהתערבות חיצונית – של המערכת הפוליטית. עוד הוא טוען כי בתקופות של שלום תהיה השפעה רבה יותר לשיקולים הארגוניים, ואילו בתקופות שבהן מתפתח איום ברור, יגברו השיקולים הקשורים לאיום החיצוני.

קיר,² אשר סקרה בספרה את התפתחות הדוקטרינות הצבאיות של צרפת ושל בריטניה בין מלחמות העולם, מתחה ביקורת על מסקנותיו של פוסן וטענה כי בחירה בדוקטרינה הגנתית או התקפית מושפעת פחות מתחושת האיום החיצוני ומהרצון הארגוני לשימור ולהגדלת המשאבים ויותר משיקולים פוליטיים ברמה הארצית והמקומית וממאפייני התרבות הארגונית של הצבא.

במאמר מ-2005 טוען פרופ' סטיוארט כהן כי ביחסי צה"ל והחברה הישראלית ניתן לזהות שחיקה באוטונומיה של צה"ל, וכי ישנה סכנה כי הוא ישועבד לחלוטין לדרג האזרחי – גם בתחומים שבהם הוא נהנה בעבר

* פורסם ב"מערכות" 412 (מאי 2007).

מאוטונומיה.³ כהן כותב כי כאשר התערבות אזרחית מתרחבת גם לתחומים שנחשבים צבאיים מקצועיים, "עלולה האוטונומיה המקצועית של הצבא להיפגע בצורה חמורה עד כדי כך שיכולתו לבצע את תפקידיו המקצועיים תינזק קשות".⁴

המאמר שלהלן טוען כי בצה"ל של השנים האחרונות ניתן לזהות סימנים לכך שקיימת השפעה רבה לשיקולי החברה ודעת הקהל ולשיקולי הפוליטיקה – במישור הארצי והמקומי – על החשיבה הצבאית, שהאוטונומיה בתחומים הצבאיים המקצועיים הולכת ונשחקת, וכי אפשר שכתוצאה מכך ישתנו התרבות הצבאית של צה"ל והדוקטרינה שלו לכיוונים שיפגעו ביכולתו להתמודד עם האתגרים הצפויים לו. המאמר יסקור את הסימנים לכך ואת הסכנות הטמונות בכך ויציע דרכי התמודדות.

הציפיות הלא ריאליות מצה"ל

צה"ל באתוס הישראלי היה תמיד מורם מעם, וגיבורי הצבא היו גיבורי העם. בשנים האחרונות ניתן לזהות הקצנה במגמה הזאת, שתוצאותיה הן היווצרות מערכת ציפיות מהצבא, שניתן להגדירן בלתי ריאליות.

מלחמה ללא אבדות

הציפייה הזאת מתבססת כנראה על שילוב של שלושה גורמים. הגורם הראשון הוא העלייה במה שניתן לכנות "הערך הרגשי" של הפרט-חייל – לא רק בעיני קרוביו, אלא בעיני החברה כולה. לוטווק קרא למלחמות של ימינו מלחמות בתר-הירואיות המתאפיינות בניסיון להימנע ככל האפשר מספיגת אבדות בלחמה. התפיסה הזאת נובעת מירידה בסובלנות החברה לספוג אבדות. הגורם השני הוא המחשבה (השגויה כנראה), כי ניתן לנצח בפעולות צבאיות באמצעות הפעלת אש מנגד, דהיינו במינימום חיכוך בין כוחות. המחשבה הזאת הוטמעה בשנים האחרונות בציבור הישראלי עקב שילוב של מידע רב על פלאי הטכנולוגיה הצבאית העתידית ושל פעולות הסיכול הממוקד מן האוויר בשטחי יהודה ושומרון ורצועת עזה. הגורם השלישי הוא המספר הרב של הפעולות הקרקעיות שביצע צה"ל בשנים האחרונות הן ביהודה ושומרון והן ברצועת עזה שהסתיימו במעט אבדות באופן יחסי. כך, למשל, היו תחזיות קודרות בנוגע לשיעורי

האבדות שצפויים לצה"ל בעת כניסה לערי יהודה ושומרון, ואלה התבדו ברובן במהלך מבצע חומת מגן. מיעוט האבדות בפעולות הקרקעיות נובע מיכולתו של צה"ל ליצור יחסי עוצמה עדיפים משמעותית מול האויב, מודיעין רב וזמן תכנון ארוך יחסית. אלה לא יהיו מאפייניה של לחימה מול סוריה, למשל, שבה לא יוכל צה"ל – קרוב לוודאי – ליצור תנאים הדומים לאלה שקיימים בלחימה באזורי יהודה ושומרון.

אם נוסיף לכך את ההתייחסות הישראלית המוזרה ללוחמים כאל "ילדים" הבאה לידי ביטוי הן במעורבות אינטנסיבית של הורים בשירות בניהם והן בהחלפה שכיחה של המילה 'חיילים' במילה 'ילדים' בשיח הרווח, הרי שנקבל לחץ חברתי קיצוני על המערכת הצבאית לספק את "סחורת הבטחון" ללא נפגעים.

הסכנה הטמונה בכך לצה"ל: מפקד הפועל מתוך הבנה שמטרתו המרכזית היא להימנע מאבדות עשוי להעדיף לצמצם את הסיכון לחייליו באמצעות הפעלת סדר כוחות גדול יותר ובאמצעות הפעלת אש רבה יותר במקום להעז ולהפעיל תחבולות, אשר בבסיסן טמון סיכון רב יותר אך גם סיכוי גדול יותר להשיג את התוצאה המבוקשת במאמץ צבאי פיוזי קטן יותר. במקרה שאין ביכולתו לצמצם את הסיכון, עשוי המפקד להשהות את פעולותיו עד להשגת האמצעים הדרושים לכך. נראה כי אישור לצלוח את תעלת סואץ לאחר אובדן לוחמים וכלי מלחמה רבים בימי המלחמה הראשונים – כפי שארע במלחמת יום הכיפורים – או אישור להצניח כוחות במעבר המתלה היה נתקל כיום במכשול תודעתי ניכר.

הציפייה של החברה הישראלית למלחמה ללא נפגעים השפיעה מאוד על דוקטרינת הלחימה של צה"ל במלחמה האחרונה בלבנון. היא באה לידי ביטוי הן באסטרטגיה של ניהול המערכה והן באופן שבו הופעלו הכוחות החל מהדרג המטכ"לי וכלה בדרג הטקטי הזוטר. בתחילת המלחמה נעשה ניסיון – בהתאם לתפיסת ההפעלה הערכנית של צה"ל – לפעול נגד החזבאללה באמצעות אש בלבד (מהאוויר ואש ארטילרית) ללא מהלך קרקעי מתמך. ראייה ברורה לכך היא שבשבוע הראשון למערכה לא גויס כוח המילואים היבשתי הנדרש לפעולה קרקעית רחבה. להחלטה הזאת יכולים להיות כמה הסברים – אחד מהם הוא שתפיסת ההפעלה של צה"ל, כפי שהיא באה לידי ביטוי בחשיבה הצבאית ובמסמכים צבאיים לפני המלחמה, הדגישה

את אפקטיביות האש והמעייטה, בהשוואה לעבר, במעמדו של התמרון היבשתי מתוך הרצון להיענות לציפייה החברתית להימנע מאבדות. ביטוי נוסף לציפייה הזאת ניתן למצוא בהנחיות שניתנו לא פעם למפקדים לפעול בזהירות. לעיתים הם אף נדרשו לכצע משימות צבאיות "עם אפס נפגעים".

מפקדים בכירים ללא פגמים בעברם

הסוגיה הזאת עולה חדשות לבקרים כשמתפרסמות החלטות על מינויים כאלה ואחרים. להתרשמותי, הציפייה הציבורית היא למינוי מפקדים נטולי תקלות מבצעיות בעברם. הציפייה הזאת מעידה, לדעתי, על חוסר הבנה של העשייה הצבאית, הנעשית דרך שגרה מול התנגדות האויב המנסה לשבשה, ואשר מרכיב כמעט קבוע בה הוא אבדות בנפש. אין שום בעל מקצוע, ולו המוכשר ביותר, שלא שגה וטעה לאורך שנות התפתחותו המקצועית, אך נדמה שמהעוסקים במקצוע הצבאי מצפים בדיוק לכך: היסטוריה עם אפס טעויות. נראה שמצפים מהמפקד בצבא שיתעלה מעל התכונות הכל כך אנושיות לטעות ולשגות. הביקורת הציבורית העולה בנוגע למינויי הקצינים מציבה את צה"ל בעמדת התגוננות קבועה.

הסכנה לצה"ל: הצבא עלול עתה – ולאחר מלחמת לבנון השנייה יותר מבעבר – למנות מפקדים נטולי עבר של טעויות, תוך ויתור על מפקדים מצוינים אשר פעלו בסכיבות מבצעיות מאתגרות וצברו בהן טעויות. הדוגמה המובהקת ביותר לכך היא מינויו של מרדכי גור לרמטכ"ל אחרי מלחמת יום הכיפורים. הוא מונה בין השאר משום שבתקופת המלחמה הוא היה נספח צה"ל בארצות הברית, ולכן לא היה מעורב במחדלי המלחמה. ההיגיון הצבאי צריך להיות כמובן הפוך: יש לקדם קצינים עתירי ניסיון – גם אם הניסיון הזה כולל פה ושם שגיאות וטעויות – שכן לניסיון המבצעי יש חשיבות עצומה.

אפס נפגעים באימונים

הציפייה האזרחית לאפס נפגעים באימונים באה לידי ביטוי בשנים האחרונות במדיניות הפנים-צבאית. מטרת האימונים היא להכין את הכוחות למלחמה. מרכיב יסודי באימון איכותי הוא דימוי מצב האמת ככל הניתן. מפקד המכין אימון שאינו מדמה את מצב האמת במידה המרבית חוטא חטא

חמור, שכן אחריותו הראשונה של מפקד כלפי חייליו היא הכנתם המיטבית למצב האתגר הקיצוני ביותר בפניו הם עשויים לעמוד – הקרב. למפקדים תחומי אחריות נוספים ביחס לחייליהם, למשל אחריות לתנאי השירות שלהם, אולם אין לטעות בסדר החשיבות, וקביעת רמת החשיבות ראוי לה כי תונחה על פי שיקולים מקצועיים יותר מאשר על ידי לחץ ציבורי.

תפקידו של מערך הבטיחות באימונים הוא לשמר את מרב הכוח תוך כדי תהליך ההכנות למלחמה מתוך הבנה שהסיכון הוא חלק בלתי נפרד מהעשייה הצבאית. יש להיזהר ממצב שבו מפקדים יחששו מתשלום מחיר אישי עקב תאונות אימונים – מחיר שנראה כי עלה בשנים האחרונות עקב הלחץ הציבורי – ויחטאו עקב כך לאחריותם להכין את הכוח למלחמה (ויש להבדיל כאן הבדלה ברורה בין מקרים של התרשלות, ממנה צריכים מפקדים לחשוש, ועליה יש לתת את הדין, לבין מקרים הנובעים מאופי העשייה הצבאית). אמירה כמו "נפגע אחד – והתרגיל לא שווה" יוצרת הטיה בלתי סבירה בנושא הזה. מנפגעים באימונים יש להימנע בכל מחיר – למעט המחיר של הכנה בלתי מספקת של הכוח. זו תגבה את מחירה בעתיד בנפגעים בשדה הקרב.

הסכנה לצה"ל: להסכמתו של צה"ל ליעד הציבורי של אפס נפגעים באימונים ישנה השפעה חמורה על היוזמה ועל הסיכונים המחושבים שנוטלים המפקדים באימונים. כיוון שקיים קשר ישיר וברור בין רמת האימונים של היחידה לבין ביצועיה בשדה הקרב, הרי שיש בכך סכנה חמורה לרמת המוכנות של הכוחות למלחמה הבאה.

תרבות צבאית המטמיעה את הגישה של אפס נפגעים באימונים תביא לדלדול היצירתיות בשגרה ואחר כך גם בשדה הקרב. בקרב נלחמים כפי שמתאמנים, ואם נלחמים בזהירות באימונים, כשיגיעו הכוחות לקרב, לא יהיו מיומנים מספיק במצבים הקיצוניים וייפגעו יותר ממה שהיה צפוי אילו היו מתאמנים מראש לקראת מצבים קיצוניים כאלה.

השפעת דעת הקהל על סוגיות צבאיות של פיקוד ושליטה

מייד אחרי המלחמה עלתה לדיון ציבורי השאלה היכן צריכים מפקדי החטיבות להתמקם בעת מלחמה. המסקנה הציבורית המיידית הייתה כי נטיית המפקדים להיצמד ל"פלזמות" (צגי המחשב המציגים את מיקום

הכוחות) גרמה לאובדן המנהיגות עקב ניתוקם מהכוחות בשטח. צה"ל מיהר לאמץ את העמדה הזאת והכריז כי מדובר בתקלה וכי מפקדי החטיבות צריכים להיות בשטח, עם הגדודים. המסקנה הזאת, שהוכרזה בחופזה, נבעה לדעתי, בעיקר מתוך רצון להגיב במהירות על הביקורת הציבורית ופחות מתחקיר מקצועי של היתרונות ושל החסרונות של כל אחד מהמיקומים האפשריים של המפקדים לאור אופי השטח, האויב וטכנולוגיית השליטה והבקרה שהיו בידי הכוחות. בהיותי מח"ט שבמלחמה האחרונה פיקד רוב הזמן מן המפקדה ששהתה על גבול לבנון, אני מודה כי שגיתי ובחלק מן המקרים הייתי צריך לפקד על הכוחות מלפנים, אולם בראייה קדימה למלחמה הבאה, הייתי רוצה שהדיון במיקום המח"ט יהיה על בסיס מקצועי ולא אחר.

נכון שהקוד הגנטי של צה"ל קובע "אחרי", ומכאן שברירת המחדל של מיקום המפקד היא קדימה, עם כוחותיו, בעומק השטח. אולם כאשר הכוחות פועלים באופן מפורז ובמספר רב יחסית של תאי שטח קטנים וסגורים דוגמת שטח בנוי (כפי שקרה במלחמה האחרונה בלבנון) קיים קושי רב למפקד החטיבה – באמצעים הטכנולוגיים הקיימים כיום – לשלוט עליהם מהשטח. עקב אופי השטח והאויב, הרי כאשר המח"ט נמצא עם כוח מסוים בשטח הוא יכול לפקד בפועל רק על כוח זה. לעומת זאת, מאפשרת הטכנולוגיה הנוכחית למח"ט לשלוט על כל כוחותיו ממפקדה עורפית המצוידת באמצעי שליטה ובקרה מתקדמים. הדילמה של המח"ט היא אפוא ברורה: האם להפגין מנהיגות ולעמוד בראש אחד הכוחות של החטיבה – מה שיפגע ביכולתו לפקד על כל החטיבה – או לשלוט על הכוח כולו ולנהלו ממפקדה אחורית. תהיה החלטתו של המח"ט אשר תהיה, בדבר אחד אין ספק: בלחימה שבה הכוחות מפורזים על פני שטח רחב, ושבה המפקד אינו יכול לראות בעיניו אלא קטע מצומצם יחסית מהקרב הכולל, תעלה חשיבותם של אמצעי השליטה והבקרה – שכה הושמצו בכלי התקשורת – לצורך קבלת החלטות.

סביר להניח שטכנולוגיות שיפותחו בעתיד יאפשרו למח"ט הן להיות בשטח עם אחד הכוחות והן לפקד על החטיבה כולה המפורזת במספר רב של מוקדי לחימה. בינתיים תגובה אפשרית של הצבא לסוגיות הפיקוד והשליטה שהתעוררו במלחמה האחרונה צריכה להיות הפניית מאמץ

חשיבה לפיתוח תפיסה חדשה שתביא לידי ביטוי את המתח שבין הפיקוד מלפנים לבין השליטה מאחור.

האם צה"ל הוא צבא "חברתי" מדי?

הנהגת המדינה מפעילה את צה"ל גם במשימות שאינן בליבת המשימה המרכזית שלו: הגנה על מדינת ישראל. כך, למשל, עוסק צה"ל בחינוך, בעזרה למשטרה במשימות שיטור, בפיתוח מענה למקרים של דליפת חומרים מסוכנים וכו'. לעיתים מוטלות עליו משימות שבאופיין הן משימות של שמירה על הסדר הציבורי כפי שהיה בהתנתקות. ריבוי העיסוקים בא על חשבון ליבת עיסוקו של צה"ל: להתכונן למלחמה. יתר על כן, בשל מעורבותו העמוקה של צה"ל במשימות אזרחיות-חברתיות נראה לעיתים שהוא ממש מתנדב לעשות ויתורים בתחום הצבאי-ביטחוני כדי לסייע בתחום הכלכלי-חברתי. הדבר בא לידי ביטוי בכמה תחומים. להלן המרכזיים שבהם:

- הסכמת צה"ל להורדת גיל הפטור לאנשי המילואים ולקבלת חוק המילואים שלפיו ישרת לוחם המילואים עד 42 יום במשך שלוש שנים. המשמעות היא ירידת מוכנותן של יחידות המילואים להחמימה בהשוואה לעבר. בעבר נתן ידו צה"ל למהלך הזה למרות התנגדות נחרצת של חלק ניכר ממערך המילואים. חשוב לציין כי הורדת גיל הפטור החריפה את בעיית האיוש של תקני היחידות – בעיה המוכרת לכל מפקד מילואים במיוחד בתחומים נהיגה ברכב כבד וחימוש – ופגעה קשות בכשירות היחידות.
- הסכמת צה"ל לסדרה של קיצוצים תקציביים שפגעו ביכולתו בכל המרכיבים של בניין הכוח – בעיקר בכוחות היבשה. ניתן לטעון שהפגיעה במרכיב היבשתי הייתה החלטה פנים-צבאית טהורה, אולם לא ניתן לנתק בין הקיצוץ לבין הפגיעה המתמשכת בכשירותם של כוחות היבשה.
- הסכמת צה"ל לקצר את שירות החובה בארבעה חודשים (בשלב הראשון. זה אמור היה להיות ראשיתו של תהליך, שבסופו צריך היה שירות החובה להתקצר לשנתיים). משמעות הקיצוץ הזה היא פגיעה בכשירות החייל לפני הגיעו למערך המילואים עקב ירידה בכשירותו

בסיום תקופת הסדיר בהשוואה לעבר. כמו כן מבשר קיצור כזה לחץ גדול יותר על היחידות הסדירות המבצעות תעסוקה מבצעית וירידה בכשירותן – כפי שניתן היה לראות במלחמה.

במונח "הסכמת צה"ל" כוונתי היא כי להרגשתי הסובייקטיבית שצה"ל לא עמד על דעתו באופן נחרץ אלא קיבל את הדין מתוך הבנה לצורכי החברה הישראלית (בעיקר בתחום המילואים) והמשק הישראלי (בנושאי התקציב וקיצורו של שירות החובה). ייתכן שהדבר נובע גם מחוסר רצון אמיתי של השלטון להפעיל מילואים בכט"ש ובמלחמה מסיבות הקשורות לרגישות החברה לאברותיהם ומחוסר רצון של הצבא להתעמת עם פוליטיקאים ועם אנשי תקשורת המציגים את צה"ל בעת דיוני התקציב כגוף בלתי יעיל, נהנתן, הנוהג להפחיד את הציבור בחזיונות אפוקליפטיים.

ניתוח אירוע היסטורי

היחסים בין צה"ל לבין הממשל והחברה בישראל בשנים האחרונות מזכירים במידת מה את היחסים בין צבא צרפת לממשל ולחברה בצרפת בשנים שלפני מלחמת העולם השנייה. על היחסים בין הצבא והחברה בצרפת לפני מלחמת העולם השנייה כותבת אליזבת קייר בספרה "לדמיין מלחמה", המנתח את התפתחות הדוקטרינות הצבאיות בצרפת ובבריטניה בין שתי מלחמות העולם. בין היתר היא כותבת כיצד קיצורו של שירות החובה בצרפת השפיע על הדוקטרינה הצבאית, וכיצד הרצון לשמור על "שקט תעשייתי" מול הממשלה והחברה הביא לדוגמטיות מחשבתית בתוך המערכת הצבאית.

שירות החובה בצבא צרפת קוצר שוב ושוב לאחר מלחמת העולם הראשונה. ב־1921 הוא קוצר לשלוש שנים, ב־1923 הוא קוצר לשנה וחצי וב־1928 הוא קוצר לשנה אחת בלבד. מעקב אחרי התפתחות התוכניות המבצעיות של צרפת מראה כי ככל ששירות החובה התקצר, כך הפכה הדוקטרינה הרשמית של צבא צרפת ליותר ויותר הגנתית. עד 1923 הכין צבא צרפת תוכניות מבצע התקפיות, ונערך בו דיון ערני על כוחה של ההתקפה ועל תפקידו של הטנק. לאחר 1923 הלכה וגברה הנטייה לעסוק בתוכניות הגנה, וב־1929, לראשונה מאז מלחמת העולם הראשונה, אימץ צבא צרפת תוכנית הגנתית מובהקת.⁵ הסיבה לכך הייתה האמונה שרווחה

בצבא צרפת כי אי-אפשר לאמן לוחמים לביצוע פעולות התקפיות, שהן מורכבות יחסית, במהלך שנה אחת של שירות צבאי. גם לא ניתן בתוך שנה אחת להכשיר חיילים בטכנולוגיות מתקדמות ולפתח ביחידות לכידות גבוהה הנדרשת לביצוע התקפה. כל מה שניתן לעשות בשנה אחת – גרסו המפקדים של צבא צרפת – הוא לאמן את החיילים לביצוע פעולות הגנה. השינוי הדרמטי הזה באופיה של הדוקטרינה הצבאית הצרפתית לא נבע מלחץ של הממשלה או של החברה, אלא מתהליכים פנים-צבאיים שהושפעו מהחלטתה של ממשלת צרפת לקצר את שירות החובה.⁶ ראוי לציין שצבא גרמניה לא ראה בקיצור השירות מגבלה שחייבת לשנות את אופי הדוקטרינה שלו, אך העובדה הזאת אינה שוללת את המסקנה שלהחלטות של הרשויות האזרחיות יש השפעה גדולה על החשיבה הצבאית ועל תוצריה.

ראוי לציין שמפלגות הימין והשמאל בצרפת התקוטטו ביניהן במשך עשרות שנים בנוגע למבנה של צבא צרפת. מפלגות הימין ראו בצבא כלי לשמירה על היציבות הפנימית בצרפת, ולכן היו מעוניינות בצבא מקצועי גדול, בעוד שמפלגות השמאל ראו בצבא איום על הרפובליקה הצרפתית, ולכן תמכו בצבא עממי המבוסס על אזרחים המשרתים שירות קצר, שבמהלכו לא יתנתקו מהחברה האזרחית אלא יישארו למעשה חלק ממנה. לדעת מפלגות השמאל די היה במרכיב מקצועי קטן בצבא שיאמן את צבא החובה ואת צבא המילואים הגדול.

מ-1924 ועד פרוץ מלחמת העולם השנייה שלטו בצרפת ממשלות שמאל-מרכז, ואלה הכתיבו את תפיסותיהן בנוגע לאופיו של הצבא. בהשראתן קוצר השירות הצבאי כפי שתואר לעיל. הצבא, שראה עצמו נטוש על-ידי הממשלה, דחוי על-ידי החברה ונתון לסכנה של חדירת אידיאולוגיה קומוניסטית לשורותיו, הסתגר בעצמו ועשה כל מאמץ למנוע חיכוכים עם המערכת האזרחית.

התחזקותה של גרמניה והפיכתה לאיום חמור על צרפת לא נעלמו כמובן מעיני המפקדים של צבא צרפת. למרות זאת הם לא דנו מחדש בדוקטרינה הצבאית, שכן הם חששו שכל דיון כזה יערער את "השקט התעשייתי" שהיה כה חשוב להם. כך, למשל, ב-1930 פירסם שארל דה-גול – אז קולונל בצבא צרפת – ספר שבו קרא לפתח צבא קבע בן שבע

דיוויזיות משוריינות שיהיו בסיס לפיתוחה של דוקטרינה התקפית. הספר זכה לתמיכת הימין, אך עורר גל של ביקורת מחוגי השמאל. הצבא נבעת מהדיון הציבורי בספר, וקידומו של דה גול נעצר. ב-1935 אף הורה ראש המטה הכללי, גמלאן, שאנשי צבא לא יפרסמו שום הגות צבאית לפני שזו קיבלה אישור מראש, וכי ככלל תפורסם רק הדעה הרשמית של הצבא. ואכן מאמר של דה-גול, שעסק בטקטיקות התקפיות של לוחמה משוריינת, לא אושר לפרסום.⁷ התוצאה: החשש מעימות עם הממשל ועם החברה חנק כל דיון מקצועי והוליד קיפאון מחשבתי שתוצאתו הייתה הרת אסון. צרפת בין שתי מלחמות העולם היא דוגמה כיצד החברה מעצבת דוקטרינות צבאיות וכיצד דיון מקצועי מעמיק, שאמור היה להתנהל בתוך הצבא, מוחנק מסיבות פוליטיות. עד כמה לא היה צבא צרפת מוכן למלחמה התברר לצרפתים – ולכל העולם – במאי 1940: בתוך ימים ספורים הוא הובס והתפורר, וצבא גרמניה ערך מצעד ניצחון משפיל בשאנס אליזה בפריז.

מה צופן העתיד?

צה"ל ביחסיו עם החברה הישראלית כיום, מצטייר יותר כגוף ממשל לענייני בטחון ופחות כגוף צבאי מקצועי. בד בבד עם גידול בחלקו של הצבא במילוי משימות לאומיות אזרחיות הוא סובל, כפי שכותב סטיוארט כהן, משחיקה באוטונומיה שלו בנושא הצבאי. כהן תולה את השינוי במעמדו המקצועי של צה"ל בכמה גורמים, ובהם השינויים בסביבה המבצעית של צה"ל. לדבריו, עקב ההשלכות המדיניות מרחיקות הלכת שיש כיום לפעולות טקטיות בעימות המוגבל הלכה וגברה מעורבותו של הדרג המדיני בעשייה הצבאית היום-יומית. גורם נוסף, על-פי סטיוארט, הוא הפיחות המתמשך במעמד הקצונה – פיחות האופייני במיוחד לצבאות של דמוקרטיות מערביות. לדבריו, הפיחות הזה נובע, בין היתר, משילוב של מומחים אזרחים – בעיקר בתחומי הטכנולוגיה – בשורות הצבא, מאימוץ שיטות אזרחיות של תגמול כספי ומאימוץ מערכת חדשה של ערכים פוסט-מודרניים, שדוחקים הצידה ערכים מסורתיים דוגמת פטריוטיות והקרבה עצמית.⁸

לדעתי, ראוי שהצבא בעת הזאת יתייצב נוכח החברה הישראלית והדרג המדיני בראשה ויסביר את אמיתותיו המקצועיות בתוקף היותו הגוף בעל

הסמכות המקצועית בנושא. צה"ל צריך להסביר, לדוגמה, כי ניתן לקצץ בתקציב או לקצר את שירות החובה, אך קיצוץ או קיצור שכאלה עלולים להביא, למשל, למצב שבו היחידות הסדירות יסבלו ממספר גבוה יחסית של נפגעים בימי הלחימה הראשונים עקב מחסור באימונים. מחיר אחר שעלולה המדינה לשלם הוא שלא ניתן יהיה לצאת במהירות לפעילות יבשתית רחבת היקף, שכן כוחות המילואים יזדקקו לפחות לשבוע אימונים לפני שיוטלו לקרב.

על בכירי צה"ל להדגיש את העובדה המקצועית כי בכל פעולה צבאית צפויות אבדות, שהאימונים המדמים מצב אמת כרוכים בסיכון מסוים שהוא חלק בלתי נפרד מההכנות למלחמה, וכי הסיכון האמיתי טמון בשליחתם לקרב של חיילים שלא אומנו כראוי. על צה"ל להיות מוכן לספוג ביקורת בנושא זה ואף שחיקה במעמדו הציבורי.

על צה"ל לעמוד בתוקף על כך שתקלות מבצעיות בעברו של המפקד אינן קנה המידה היחיד לקידום. ניסיון מבצעי לאורך זמן במגוון רחב של תפקידים שבוצעו בהצלחה יצדיק כנראה גם בעתיד קידום מפקדים, גם אם היו בעברם תקלות מבצעיות.

צה"ל ניזון מהחברה הישראלית, אך לא חייב לקבל את כל תפיסותיה. לארגון צבאי יש ערכים השונים לעיתים מאלה של הארגון האזרחי השולח אותו לקרב. הוא חייב לעמוד עליהם ולהסביר לחברה את הסכנות הטמונות בקבלת מוסכמות אזרחיות השונות משלו. תוצאות ההשלמה עם השקפות פופוליסטיות שאינן מקצועיות עלולות להיות חמורות.

הערות

1. Barry R. Posen, *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany between the World Wars*, New York, Cornell University, 1984, pp. 34-80.
2. Elizabeth Kier, *Imagining War: French and British Military Doctrine between the Wars*, New Jersey, Princeton University Press, 1997, pp. 10-38.
3. סטיוארט כהן, "לקראת כפיפות יתר של צה"ל? שינוי מערכות היחסים בין הדרג האזרחי לצבא בישראל", *מערכות* 404-403, 2005, עמ' 21-8.

4. שם, עמ' 9.
5. אליזבת קיר, שם, עמ' 43-45.
6. שם, עמ' 56-88.
7. שם, עמ' 81-86.
8. סטיוארט כהן, שם, עמ' 15-19.